

Inhoud

.....

Inleiding 7

Deel I. China's grondstoffenhonger 21

1. De drijvende krachten achter de mondiale vraag naar grondstoffen 23
2. De stand van zaken voor de hulpbronnen grond en water 41
3. De stand van zaken voor de hulpbronnen olie, gas en delfstoffen 65
4. Het verpanden van de kroonjuwelen 103

Deel II. Wat de Chinese stormloop op grondstoffen voor de wereld betekent 129

5. Een resumé van de grondstoffenprijs 133
6. Het beheersen van de markt 163
7. Inmenging op de markten 185
8. Allemaal geopolitiek 207
9. Een voorproefje van wat ons te wachten staat 235
10. Een duidelijk en direct gevaar 259

Lijst van tabellen en afbeeldingen 297

Dankwoord 299

Noten 301

Literatuur 309

Register 315

'Als wij terugschrikken voor de harde strijd waarbij mensen met gevaar voor eigen leven en alles wat hun dierbaar is moeten winnen, dan zullen de meer doortastende en sterkere volkeren ons voorbijstreven en de heerschappij over de wereld naar zich toe trekken.'

Theodore Roosevelt
'The Strenuous Life', 1899

'Hoop altijd dat uw tegenstanders slecht zijn. Slechtheid heeft een sterke neiging tot rationaliteit... Als goede bedoelingen gepaard gaan met stomheid, is het onmogelijk om ze te slim af te zijn.'

Marion J. Levi jr.
Nine Laws for the Disillusionment of the True Liberal,
1970

Inleiding

In de zomer van 2007 kocht een Chinese onderneming een berg in Peru. Om precies te zijn: ze kocht de rechten om de grondstoffen te winnen die hij bevat. Met een hoogte van 4600 meter is de Toromocho een indrukwekkende berg – meer dan half zo hoog als de Mount Everest. Hij bevat 2 miljard ton koper, een van de grootste kopervoorraden ter wereld. Voor het forse bedrag van 3 miljard dollar namen de Chinezen het eigendomsrecht van de Toromocho over van het Peruaanse volk.

China voert een spectaculaire campagne om grondstoffen te vergaren. In iets meer dan tien jaar is China van een relatief onbeduidend land koploper geworden in het afsluiten van transacties met betrekking tot hulpbronnen over de hele wereld. Het Chinese Chinalco, het bedrijf dat de rechten heeft gekocht om die berg in Peru te exploiteren, heeft in 2008 ook bijna 13 miljard dollar besteed aan een aandeel in de Australische aluminiumsector.¹ In juni 2009 kocht Sinopec – een vooraanstaand Chinees petrochemisch bedrijf – voor 7,2 miljard dollar Addax petroleum, met aanzienlijke bezittingen in Irak en Nigeria. Sinopec kocht ook in oktober 2010 voor 7 miljard dol-

lar een aandeel van 40 procent in de Braziliaanse tak van Repsol, een Spaans energiebedrijf, en in juni 2006 voor 3,5 miljard dollar een deel van de eigendomsrechten in een joint venture oliebedrijf met het Russische Rosneft (een vooraanstaand olie- en gasbedrijf).

Al deze hulpmiddelen die gebruikt worden om goederen en diensten te produceren staan bekend als grondstoffen, en grondstoffen doordringen elk aspect van het moderne dagelijks leven: de energie voor auto's, vrachtwagens en het elektriciteitsnet; water voor de instandhouding van alle vormen van leven; landbouwgrond die graansoorten en andere voedingsmiddelen oplevert; en een lange lijst delfstoffen die gebruikt worden voor van alles, van mobiele telefonie tot televisieschermen en als basisproducten voor allerlei machines.

Geen wonder dat de schrijvers van krantenkoppen en commentatoren in de media waarschuwen dat er rampspoed dreigt op het gebied van grondstoffen: conflicten als gevolg van een tekort aan landbouwgrond, geschillen naar aanleiding van water en het risico van een politiek armageddon omdat de wereldwijde vraag naar energie groter is dan het aanbod. Maar ondanks het belang van grondstoffen en de markten waarop ze verhandeld worden – de grootste groep basisproducten ter wereld – weten wij er maar weinig vanaf.

Alles voor de winnaar is een onderzoek naar de dynamiek rond grondstoffen waarmee de wereld de komende decennia geconfronteerd zal worden, en die vrijwel zeker gekenmerkt zal worden door wereldwijde spanningen ten gevolge van de grotere grondstoffenschaarste. Het gaat vooral om de mechanismen en consequenties van de Chinese wedloop om grondstoffen in alle werelddelen. Van al 's werelds grootmachten heeft er slechts eentje, China, zijn economische en politieke strategie geconcentreerd

op de grote uitdaging van een toekomst waarin grondstoffen schaars zullen zijn. Maar afgezien daarvan is dit boek vooral een luide oproep aan de rest van de wereld, waarvan het merendeel nog steeds slecht is voorbereid op de uitdagingen van de grondstoffenschaarste en de dynamiek die zich ontwikkelt rond de centrale rol van China. Dit ondanks de weldoordachte argumenten die Jim Rogers, een van 's werelds meest prominente en bekende deskundigen op het gebied van grondstoffen, bijna tien jaar geleden heeft uiteengezet met betrekking tot het belang van grondstoffen in zijn boek *Hot Commodities*.

Wat staat er op het spel? Een acute grondstoffenschaarste zal op z'n minst leiden tot het aanbreken van een tijd waarin de gemiddelde prijzen voor grondstoffen – landbouwgrond, water, delfstoffen en olie – omhoog zullen schieten tot een permanent hoger niveau. Het eten in supermarkten (brood van tarwe- en graansoorten, alsook suiker, vlees, melk enzovoort), kraanwater, mobiele telefoons en auto's, benzine aan de pomp, en veel van de andere dagelijkse levenskosten zullen beduidend hoger worden. En hogere prijzen zullen onvermijdelijk leiden tot een verlaging van het levenspeil over de hele wereld.

In het meest extreme geval kunnen tekorten aan grondstoffen zelfs tot oorlogen leiden als de schaarste ernstiger wordt. Zoals we later zullen bespreken, zijn er sinds 1990 over de hele wereld minstens negentien gewelddadige conflicten geweest – waarvan vele nog steeds voortduren – naar aanleiding van de toegang tot en tekorten aan grondstoffen. Daarnaast zijn veel andere landen in regio's met een grondstoffenschaarste, zoals het waterarme Midden-Oosten of delen van Azië waar relatief weinig landbouwgrond is per hoofd van de bevolking, vatbaar voor geweld en conflicten. Hier en elders bevindt de bevolking zich in een wankel evenwicht tussen een grote vraag en

een gering aanbod. Het dreigende gevaar is uiteraard dat veel meer landen – en dus veel meer mensen – in deze strijd zullen worden meegesleept.

Dit is de context waarbinnen de Chinese jacht op grondstoffen zich afspeelt. China's wereldwijde wedloop om harde grondstoffen (metalen en mineralen die gedolven of gewonnen worden), zachte grondstoffen (voor het merendeel verbouwde handelsartikelen, zoals hout, graan en andere voedingsmiddelen), en de infrastructuur (wegen, havens en spoorlijnen) moet ervoor zorgen dat het reeds opmerkelijke verhaal van zijn economische ontwikkeling voortgezet kan worden. Daartoe lijken de Chinezen vastbesloten om alle beschikbare middelen in te zetten, en omdat de Chinese jacht op grondstoffen wereldwijd is en een van de agressiefste in de geschiedenis, zijn daar voor ons allemaal economische gevolgen aan verbonden.

In dit boek komen drie algemene thema's aan de orde.

Ten eerste worden de *economische* consequenties onderzocht van China's opkomst als grootste koper van 's werelds hulpbronnen, in de context van de wereldwijde grondstoffenmarkt in termen van vraag en aanbod. China is nu de belangrijkste handelspartner van veel van de meest invloedrijke economieën in zowel de ontwikkelde landen als de ontwikkelingslanden. In slechts enkele decennia is het de meest gewilde bron van kapitaalinjecties geworden. Zowel rijke als arme landen wachten niet tot China bij hen aanklopt, maar proberen actief Chinese investeringen binnen te halen.

China is nu de geldschieter van buitenlandse regeringen (door leningen te verstrekken en hun obligaties te kopen), levert financiële steun aan scholen en ziekenhuizen, en betaalt infrastructurele projecten zoals wegen en

spoorlijnen (met name in de armste delen van de wereld). Het speelt in op de behoeften van de gastlanden en is daardoor als belegger veel aantrekkelijker dan internationale instanties zoals de Wereldbank, die aan haar leningen dikwijls strenge beleidsvoorwaarden verbindt. De economische invloed van China in zo ver uiteengelegen plaatsen als de Verenigde Staten, Afrika, Oost-Europa, Australië en Zuid-Amerika is enorm. De toenemende wereldwijde invloed van China is een afspiegeling van zijn economische groei en, onvermijdelijkerwijs, de daarmee gepaard gaande stijging van zijn vraag naar hulpbronnen.

Ten tweede gaat dit boek over het toenemende *financiële* bereik van China en de consequenties daarvan voor het functioneren van de mondiale grondstoffenmarkt. China is in de loop der jaren en over het hele gamma van grondstoffen (delfstoffen- en oliemarkten en zelfs de niet openbaar verhandelde middelen zoals grond) de belangrijkste bieder geworden, die in zulke buitensporige hoeveelheden over de hele wereld grondstoffen koopt dat hij steeds meer de prijzen kan bepalen, hetgeen automatisch van invloed is op het functioneren van de markten en tevens bepalend is voor de waarde van basisproducten in gastlanden. Daarom is het van cruciaal belang om te achterhalen wat de implicaties zijn van China's rol bij het bepalen van de prijzen van hulpbronnen en het beïnvloeden van de stijgingen of dalingen van de marktprijzen.

Ten slotte gaat dit boek over de *sociale* en *politieke* consequenties van China's zoektocht naar grondstoffen. China's rol op het wereldtoneel kan niet alleen worden gezien door de enge optiek van de economie en het geldwezen. Zijn wereldwijde offensief heeft niet alleen ernstige geopolitieke gevolgen, maar bepaalt ook het leven van mensen over de hele wereld en hun relatie met hun regering. De investeringen van China kunnen een overwegend po-

sitief effect hebben als ze bijdragen aan de stijging van het hoofdelijk inkomen en een daling van de armoede in het gastland, maar deze nieuw gevonden rijkdom kan ook toevallen aan despotische overheden, die het geld gebruiken om zichzelf te verheerlijken of de plaatselijke bevolking te onderdrukken. Hoewel het misschien niet het uitdrukkelijke doel is van de Chinezen om het politieke klimaat van een gastland te ondermijnen, moeten zij (net als andere buitenlandse beleggers) zorgvuldig zulke politieke kosten afwegen tegen de voordelen van investeringen in grondstoffen: banen scheppen en een infrastructuur aanleggen in landen waar zulke investeringen hard nodig zijn.

China is, uiteraard, niet het eerste land dat wereldwijd op grondstoffen uitgaat. Historische parallellen zijn reeds te zien in de klassieke Romeinse campagnes in de eerste eeuw, in de transcontinentale operaties van Engeland aan het eind van de zestiende eeuw en in de opkomst van de moderne Europese en Amerikaanse multinationale ondernemingen tussen het midden van de jaren zestig en zeventig van de negentiende eeuw. De industriële revolutie die de motor was van deze economieën schiep een gulzige vraag naar grondstoffen en de behoefte om ver buiten hun grenzen naar hulpbronnen te zoeken. De Europese kolonisatie van Afrika en de latere opdeling van het olierijke Midden-Oosten waren, in wezen, allebei bedoeld om aan grondstoffen te komen. China lijkt niet zulke direct territoriale ambities te hebben, hoe indrukwekkend zijn zoektocht naar grondstoffen ook moge zijn. Maar het heeft wel twee voordelen die de eerdere grondstoffenjagers vaak niet hadden: een enorme rijkdom en een enorme economische en politieke discipline.

In een wereld waarin het geld regeert, maakt de vaak

opgemerkte geldvoorraad van China – in 2012 bedroeg die meer dan 3 biljoen dollar aan buitenlandse valuta-reserves – het mogelijk om dat te doen wat andere landen niet kunnen doen en daar te gaan waar andere landen niet kunnen gaan. Simpel gezegd, zijn de Chinezen wereldwijd verwoed aan het shoppen. En het ziet er niet naar uit dat hun enorme grondstoffenhonger veel minder zal worden, ook niet als het economische groeitempo van China zou afnemen.

Arme landen zoals Peru zitten er niet mee om hun bezittingen te verkopen, zelfs niet als die bezittingen de vorm aannemen van een 4600 meter hoge berg koper, omdat zij het geld hard nodig hebben voor de financiering van hun economische groei en ontwikkeling. Intussen zwichten zwaar schuldplichtige geïndustrialiseerde landen ook en lenen ze flinke bedragen van China om aan inkomsten te komen. Zo was China in 2011 de grootste schuldeiser van de Amerikaanse staat, en bezat het 26 procent van alle schuldpapieren van het Amerikaanse ministerie van Financiën in buitenlandse handen (ongeveer 8 procent van de totale staatsschuld van de Verenigde Staten). Landen als Japan, Zuid-Korea en andere in het Midden-Oosten zijn zelf ook steeds meer op zoek gegaan naar hulpbronnen – met name landbouwgrond in Afrika –, maar China's omvang, rijkdom (dat wil zeggen, zijn vermogen om de concurrentie te overbieden) en zijn onwrikbare vastberadenheid betekenen dat het voorlopig vrijwel alleen om China draait.

Maar wie is China? Is het juist om alle delen van China te combineren tot één monolithisch geheel? En is dat geheel altijd groter dan de som der delen? Het succes van China berust op veel verschillende instanties: individuen, ondernemingen en de staat van de Communistische Partij. Maar uiteindelijk komen ze allemaal samen – publiek

of particulier – in één bindende kracht met als enige agenda: de vooruitgang van China.

Deze filosofie wordt misschien het best belichaamd in China's 'vreedzame opkomst'-politiek, die tussen 1997 en 2004 in veel speeches is gepopulariseerd door Zheng Bijian, een woordvoerder op het gebied van de buitenlandse politiek.² Samen met het jaarlijks door de Chinese premier uitgesproken Werkrapport van de Regering (vergelijkbaar met de State of the Union-toespraak van de Amerikaanse president) zijn deze speeches de formulering van de strategische nationale doelen van de autoriteiten. Van economische groeidoelen tot technologische strategie, buitenlands beleid en verklaringen over China's rol in de wereld, blijken uit deze uitlatingen heel duidelijk de ambities van China's politieke klasse en de factoren die van wezenlijk belang zijn voor de ontwikkeling, voornamelijk publieke goederen zoals onderwijs, gezondheidszorg en de binnenlandse infrastructuur.

In principe is er weinig verschil tussen veel van deze doelen en die van andere regeringen. Maar in het geval van China gaat het niet zozeer om deze relatief onomstreden verklaringen als wel om hoe de Chinese politieke infrastructuur de uitvoering van China's agenda aanpakt. Door middel van een centraal gepland *command and control*-systeem steunt en beïnvloedt de Chinese Communistische Partij het gedrag van gigantische staatsondernemingen zoals banken en bedrijven die zich bezighouden met energie, grondstoffen, transport en logistiek. Meer in het algemeen betekent het Chinese staatskapitalisme (waarbij de overheid een centrale rol speelt in de aansturing van winstgevende, commerciële activiteiten) dat alle betrokkenen er primair op gericht zijn de doelen van de Communistische Partij te bereiken, zodat zelfs de blinde winstmotieven van Chinese zakenlieden het afleg-

gen tegen de politieke verlangens van het politiebureau.

Hoe krijgt de Chinese regering het dan voor elkaar dat haar filosofie van nationale doelstellingen de overhand heeft? Door middel van regels, geld en personeel.

De regelgeving is vrij duidelijk. Zoals andere regeringen over de hele wereld, voorziet de Chinese regering in het kader voor het opzetten van bedrijven in de vorm van investeringscodes, vergunningen en richtlijnen voor de bedrijfsvoering waar individuen en ondernemingen zich aan moeten houden. Het bedrijfsklimaat wordt gecontroleerd door middel van een netwerk van regelgevende instanties zoals de centrale bank en instanties die bedrijven goedkeuren of vergunningen verstrekken, zoals de Staatsadministratie voor Industrie en Handel en het Bureau van Toezicht voor Kwaliteit en Technologie.³ Maar waar het vooral om gaat, is het bereik van de overheid – hoe lang de lange arm der wet precies is. In het geval van China is het vrij duidelijk dat ‘regelgeving’ veel verdergaat dan domweg vergunningen afgeven en bedrijven toestemming geven om zaken te doen.

De Chinese partijstaat dwingt zijn filosofie van nationale doelstellingen ook financieel af – door de toewijzing van zijn enorme publieke fondsen (waaronder ook China’s buitenlandse reserves) te reguleren. Bij de toewijzing van China’s publieke middelen dienen minstens twee factoren als leidraad. Ten eerste staan publieke bekendmakingen met betrekking tot de imperatieven van het economisch beleid, zoals die in het eerder genoemde Werkrapport van de Regering, en verklaringen met betrekking tot die sectoren en industrieën (bijvoorbeeld de productie van voedsel en energie) in dienst van China’s alomvattende plannen om de economische groei te stimuleren en de armoede terug te dringen. De acties van de Chinese staat zijn vooral gericht op hoge en duurzame

groecijfers, alsook een voortdurende afname van de armoede. Ten tweede worden de financiële uitgaven van China beïnvloed door meer algemene marktomstandigheden, die kunnen billijken dat de staat te hulp schiet om een flauwe economische groei op te peppen of optreedt in tijden van economische crisis. Zo implementeerde de regering in november 2008 een stimuleringspakket van 586 miljard dollar (rond de 4 biljoen renminbi) om in enkele dagen de negatieve effecten van de financiële crisis te bestrijden (een stijgende werkloosheid door de afnemende exportindustrie en, derhalve, een vertraging van de economische groei). Het Chinese stimuleringspakket bedroeg bijna 15 procent van de jaarlijkse economische productie verspreid over twee jaar.⁴

Doordat de regering haar financiële spierballen toont kan de scheidslijn tussen publiek en particulier welbewust vertroebeld lijken: zo heeft de Chinese staat nog steeds een aanzienlijk aandeel in veel publiek verhandelde bedrijven (in sommige gevallen is meer dan 70 procent daarvan in handen van de staat) en vrijwel alle dertig Chinese topmultinationals zijn staatseigendom. Chinese ondernemingen die investeren in strategische sectoren zoals olie, delfstoffen of infrastructuur zijn dikwijls staatseigendom. Aldus fungeren ze, in zekere zin, als verlengstukken van de partijstaat. Deze structuur is cruciaal geweest voor China's mondiale grondstoffenjacht. De drie belangrijkste beleggers in Afrika zijn staatsoliemaatschappijen: China Petrochemical Corporation, China National Petroleum Corporation en China National Offshore Oil Corporation.

China's op het buitenland gerichte strategie maakt gebruik van staatsinstrumenten om expansie en acquisities in het buitenland – ook door particuliere ondernemingen – te stimuleren. Veel Chinese bedrijven krijgen overheids-

subsidies of leningen (tegen een lage rente) van staatsbanken, wat hen een duidelijk voordeel geeft ten opzichte van buitenlandse bedrijven die met duurdere leningen op de financiële markten aan middelen moeten zien te komen. Veel Chinese ondernemingen profiteren niet alleen van concessionele kredieten (dat wil zeggen, kredieten met flexibele of schappelijke voorwaarden wat betreft de aflossing, doorgaans met verlengde aflossingsperiodes en tegen een lagere rente dan op de markt), maar ook van belastingvrijstellingen en voorrang bij de toewijzing van belangrijke contracten. Zo kreeg Wuhan IJzer en Staal, China's op twee na grootste staalproducent, in 2009 een krediet van bijna 12 miljard dollar van de Chinese Ontwikkelingsbank, die staatseigendom is. Een van de belangrijkste doelen van de lening was het financieren van de 'totstandkoming van een buitenlandse hulpbronnenbasis', die onder andere de bouw van grote ijzermijnen en staalfabrieken omvatte om deze grondstoffen te produceren. Zulke leningen werden gewoon doordat de Chinese regering staatsbanken aanmoedigde geld te lenen om de economie te stimuleren na de financiële crisis van 2008.

Ten slotte draait het bij het Chinese controlesysteem om mensen en personeel. Grofweg 10 procent – bijna 80 miljoen mensen en dat worden er nog meer – van de Chinese beroepsbevolking is lid van de Communistische Partij. Het gaat niet alleen om het aantal partijleden, maar ook om het feit dat die zich bijna altijd op een strategische positie bevinden om te garanderen dat alle sectoren doordrongen zijn van de alomvattende nationale doelstellingen van de Communistische Partij. Het is niet ongebruikelijk dat publiek verhandelde ondernemingen zoveel partijleden 'in dienst hebben' dat deze vertegenwoordigers van de partij belangrijker, machtiger en invloedrijker worden geacht dan de algemeen directeuren van deze

slechts in naam zelfstandige ondernemingen.

In extreme gevallen wordt de bedrijfstop aangesteld door de Chinese regering en hebben topmanagers een rang vergelijkbaar met die van een minister. En ondanks het feit dat ze zelfstandig opereren, conformeren bedrijven zich regelmatig aan het beleid van de Communistische Partij. Vanuit het oogpunt van de bedrijven is hun relatie met de overheid een wankel evenwicht tussen de baten die ze hebben, zoals concessionele financiering en internationale contacten dankzij de Chinese staat (dat wil zeggen, contacten met hoge functionarissen en buitenlandse regeringen die door de Chinese overheid zijn gelegd) en de kosten van overheidsbemoediging en de druk om zich te schikken naar het wereldbeeld van de Communistische Partij.

De Chinese ontwikkelingsagenda lijkt mede bepaald te worden door de strategie om het Chinese netwerk van ondernemingen over (goedkoop) geld en steun van de Chinese staat te laten beschikken en een voorkeursbehandeling te geven bij regeringscontacten in het buitenland (die een belangrijke rol spelen in de grondstoffensector van hun eigen land). En omdat deze aanpak goed werkt voor de Chinese regering en het hiërarchische bestel van de Communistische Partij, zal daar waarschijnlijk niet snel verandering in komen. De interventies van de Chinese staat zullen eerder toenemen in geval van een economische recessie, met als gevolg een aanzienlijke inkrimping van China's economische groei, zoals sommige economen in 2012 voorspellen.

Voor veel sinofielen is de Chinese regering alomtegenwoordig en almachtig. Maar een Chinese zakenman zei geestig dat de mate waarin de regering invloed heeft afhankelijk is van de vraag hoeveel vergunningen je hebt, hoeveel publiek geld je aanneemt en wie je als hoger kader

hebt – zoals de algemeen directeur, leden van de raad van bestuur of de directeur Financiën – (en in het verlengde daarvan wie dat kader aanstelt). Het is het verschil tussen uitdrukkelijk te horen krijgen wat je moet doen, waar je moet investeren, wie je moet aannemen enzovoort (als je de vergunningen, het geld en de mensen accepteert) en te horen krijgen wat je niet moet doen – bijvoorbeeld als het een bedrijf verboden wordt om buiten een expliciet aangegeven sector te investeren (als je alleen een vergunning wilt hebben). De patronen die zich aftekenen rond zakelijke financieringen en transacties op het gebied van alle natuurlijke hulpbronnen sluiten naadloos aan op China's dwingende behoefte om zijn enorme binnenlandse infrastructuur uit te bouwen en zijn plan voor economische groei op langere termijn. Dit is de nv China: één voor allen en allen voor één.⁵